

TEVFİK OTMAN BABA MECMUASI ÖRNEĞİNDE ALEVİ BEKTAŞI KÜLTÜRÜNDE YUNUS EMRE*

Yunus Emre in Alevi-Bektashi Culture in the Example of Tevfik Othman Baba's
Mecmua

Halil İbrahim ŞAHİN**

Öz

Yunus Emre tarzının öz açısından etkilediği Alevi Bektaşî şiirinde Yunus'un yerini tespit etmeye yarayan yazılı kaynaklar arasında, Bektaşî mecmuaları ve cönkleri öne çıkmaktadır. Mecmualara kaydedilen bu şiirler muhtemelen Alevi Bektaşî ayinlerinde ve meclislerinde bestelenerek ilahî şeklinde icra edilmekteydi. Bu yaratma ve sürdürme durumunun tarihsel süreçte Alevi Bektaşî kültür ortamında ne şekilde geliştiğini bize aktaran son derece az yazılı kaynak bulunduğundan mecmualar ve cönkler, bu noktada önemli yazılı kaynaklar arasında yer alırlar. 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın ilk yarısında yaşadığımız düşündüğümüz Tevfik Otman Baba, kendine ait bir mecmuaya sahiptir. Bu mecmua, Alevi Bektaşî zümrelerinin Yunus şiirleriyle olan ilişkisini anlatmada önemli veriler sunmaktadır. Bir Bektaşî mecmuası olan bu kaynaktaki 541 Alevi Bektaşî şiirinin içinde 23 adet Yunus şiiri bulunmaktadır. Şiirlerin İstanbul'dan Balkanlara kadar geniş bir coğrafyada çoğunlukla Bektaşî tekkelerinde kaydedildiğini öğrendiğimiz Mecmua, Yunus şiirlerinin son asırda Alevi Bektaşî muhitlerindeki durumunu başarılı bir şekilde yansıtmaktadır. Tevfik Otman Baba Mecmuası'ndaki Yunus şiirlerinin ikisi Âşık Yunus'a, diğerleri ise Yunus, Derviş Yunus mahlaslarını kullanan Yunus Emre'ye aittir. Tevfik Otman Baba'nın Mecmuası'na aldığı Yunus şiirleri irdelendiğinde bunların Alevilik ve Bektaşilik yolunun prensipleriyle örtüşen, bu yolun ayinlerine destek veren ve yolun izahını yapmaya katkı sağlayan şiirler olduğu görülmektedir. Mecmuada Alevi Bektaşî şiirinde çok fazla ilgi gören ve bu zümreye mensup halk şairleri tarafından söylendiği büyük oranda kabul edilen şathiye türündeki şiirler dikkat çekicidir. Otman Baba, şathiye türündeki Yunus şiirlerinin yanına devriye olarak adlandırabileceğimiz şiirleri de eklemiştir. Kısacası Tevfik Otman Baba Mecmuası'ndaki Yunus şiirleri, Yunus Emre'nin 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında Bektaşî çevrelerinde dikkate alındığını, diğer pek çok Alevi Bektaşî şairi gibi onun şiirlerinin de mecmualara kaydedilmeye devam edildiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, Alevi Bektaşî Şiiri, Tevfik Otman Baba, Mecmua.

Abstract

Bektashi mecmuas (journals) and conks come to the fore among the written sources that help to determine the place of Yunus in Alevi-Bektashi poetry, which was influenced by Yunus Emre's style. These poems recorded in journals were probably composed in Alevi-Bektashi rites and assemblies and performed in divine form. Since there are very few written sources that tell us how this survival and continuation situation developed in the Alevi-Bektashi cultural environment in the historical process, mecmuas and conks are among the important written sources at this point. Tevfik Othman Baba, who we think lived in the second half of the 19th century and the first half of the 20th century, has his own mecmua. This journal provides important data in explaining the relationship of the Alevi-Bektashi groups with the poems of Yunus. There are 23 Yunus poems in 541 Alevi-Bektashi poems in

* Geliş Tarihi: 17.07.2021, Kabul Tarihi: 16.08.2021. DOI: 10.34189/hbv.100.006

Bu makale, Eskişehir'de düzenlenen Uluslararası Yunus Emre ve Dünya Dili Türkçe Bilgi Şöleni'nde (07-09 Mayıs 2021) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü hshahin@balikesir.edu.tr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3914-47>

this source, which is a Bektashi mecmua. The mecmua, which we learned that the poems were mostly recorded in Bektashi lodges in a wide geography from Istanbul to the Balkans, successfully reflects the situation of Yunus's poems in the Alevi-Bektashi cultural environment in the last century. Two of the Yunus poems in Tevfik Othman Baba's mecmua belong to Âşık Yunus and the others belong to Yunus Emre, who uses the pseudonyms Yunus and Derviş Yunus. When the Yunus poems that Tevfik Othman Baba included in his mecmua are examined, it is seen that these are poems that overlap with the principles of the Alevism-Bektashism way, support the rites of this way and contribute to the explanation of the way. The poems in the şathiye type, which attract a lot of attention in Alevi-Bektashi poetry in the mecmua are widely accepted as being sung by the folk poets belonging to this group, are remarkable. Othman Baba added the poems that we can call the devriye to the Yunus poems in the şathiye type. In short, Yunus poems in Tevfik Othman Baba's mecmua show that Yunus Emre was taken into account in Bektashi circles in the late 19th and early 20th centuries, and his poems, like many other Alevi-Bektashi poets, continued to be recorded in mecmuas.

Keywords: Yunus Emre, Alevi-Bektashi poetry, Tevfik Othman Baba, Mecmua.

1. Giriş

Anadolu'da Türkçe şiirin temellerini atan Yunus Emre, sonraki asırlardaki tekkesavvuf edebiyatını hem şekil hem de içerik özellikleri açısından etkilemeye devam etmiştir. Bu süreçte Yunus tarzını daha fazla benimsemiş şairler olduğu gibi Yunus'un özellikle belli türdeki şiirlerine benzer şiirler yaratan ve icra eden halk şairleri de olmuştur. Ayrıca Yunus Emre şiirlerini olduğu gibi farklı ezgi veya bestelerle icra etmeye devam eden zümrelerin var olduğunu da biliyoruz. Yunus Emre, kendine has söyleyişi ile Anadolu'daki halk şiiri geleneği üzerinde asırlar boyunca etkisini kaybetmemiş, bazı durumlarda kendi şiirleri bazı durumlarda ise özü itibariyle kültürümüzde yaşamaya devam etmiştir.

Yunus şiirleri ve tarzı, Anadolu başta olmak üzere Balkanlar ve Orta Asya'ya genişleyen bir coğrafya içinde çok geniş bir toplum tarafından benimsenmiş olmakla birlikte bazı zümreler Yunus Emre'yi daha fazla sahiplenmiş, onun şiirlerini ve anlayışını daha canlı bir şekilde yaşatmıştır. Yunus şiirlerinin ve anlayışının yaşama ve gelişme imkânı bulduğu zümrelerin başında Alevi Bektaşî zümresi ve kültürü gelir. Bilhassa Alevilik ve Bektaşîlik bağlamında gelişen halk şiirinde Yunus Emre'nin açık bir tesiri vardır. Bu edebiyatın temsilcilerine ait halk şairlerinin şiirlerinde bu tesiri takip edebiliyoruz. Yunus Emre, Alevi Bektaşî şiirini şekil ve tür özellikleri açısından etkilemekle birlikte kendi şiirleriyle de bu zümrede varlığını korumuştur. Tarihte "Kızılbâş" denilen ve yakın dönemlerde "Alevî" olarak adlandırılan zümrelerde, Yunus şiirleri çoğunlukla sözlü yollarla aktarılmış ve bazı cönklerde kaydedilmiştir. Diğer bir kol olan Bektaşîlerde de Yunus tarzının var olduğunu, Bektaşî ayinlerinde Yunus Emre şiirlerinin icra edildiğini ve pek çok Bektaşî babasının Yunus şiirlerini mecmualarına kaydettiğini biliyoruz. Alevi Bektaşî şeklinde birlikte değerlendirdiğimiz bu zümrelerde Yunus etkisinin tarihte olduğunu ve bugün de devam ettiğini bildiğimiz gibi bu zümrelere ait cönk ve mecmua gibi yazılı kaynaklarda Yunus şiirlerinin kayıtlı olduğunu, bunun da bu çevrelerde Yunus tarzının kabul edildiği anlamına geldiğini söyleyebiliyoruz.

Yunus Emre'nin Anadolu ve Balkanlardaki Alevi Bektaşî zümrelerinin kültüründeki durumunu ve bu durumun tarihî dönemlerde aldığı şekilleri anlamamıza yardımcı olan en önemli yazılı kaynaklar, cönkler ve mecmualardır. Maalesef cönklerin ve mecmuaların dışında Yunus Emre'nin Anadolu insanının hayatında ne şekilde yer aldığını, Yunus şiirlerinin hangi ortamlarda ve kimler tarafından icra edildiğini, hangi şiirlerinin daha çok talep gördüğünü günümüze aktaran güçlü yazılı kaynaklara sahip değiliz. Aynı şekilde Alevi Bektaşî zümrelerinin yaşamlarında Yunus tesirini bize aktarabilen yegâne kaynaklar, yine cönkler ve mecmualardır. Bu kaynaklarda yer alan şiirler, şiirlerle ilgili küçük notlar veya ipuçları, Yunus Emre'nin kültürümüzdeki, özellikle de halk şiirimizdeki yerini tespit etmek ve inceleyebilmek için büyük öneme sahiptir. Bu makalede değerlendirmeye aldığımız ve şahsi kütüphanemizde bulunan *Tevfik Otman Baba Mecmuası* da Yunus Emre'nin Alevi Bektaşî kültüründeki, bilhassa da Bektaşîler arasındaki durumunu yorumlamada önemli bir yazılı kaynaktır. Mecmuadaki tarihlerden hareketle 1800'lü yılların ikinci yarısı ile 1900'lerin ilk yarısında yazıldığı düşünülen mecmuanın sahibi Tevfik Otman Baba, mecmuasına kendi şiirlerini kaydettiği gibi Alevi Bektaşî kültüründe kabul görmüş çok sayıda şairin şiirini de almıştır. Yunus Emre şiirlerine de rastladığımız mecmuada Tevfik Otman Baba, şiirleri kaydederken şiirleri kaydettiği tekkenin adına, tekkenin bulunduğu yere, yılına ve bazen de tekkenin postunda oturan Bektaşî babasının adına yer vermiştir. Makalede bu bilgiler değerlendirilmiş, bir Bektaşî mecmuası olan *Tevfik Otman Baba Mecmuası*'ndaki Yunus Emre şiirleri irdelenmiş ve bu mecmuadan hareketle Yunus Emre'nin Alevi Bektaşî şiirindeki yeri üzerine tespit ve değerlendirmeler yapılmıştır.

2. Yunus Emre ve Alevi Bektaşî Şiiri

Yunus Emre üzerine yapılan çalışmalarda, Yunus tarzının Anadolu'da özellikle Alevi Bektaşî zümrelerinde devam ettirildiği yönünde tespitler vardır. Yunus Emre'nin devriye ve şahiye türündeki şiirleri başta olmak üzere, pek çok şiirinin sonraki devirlerde ortaya çıkan ve Alevilik ve Bektaşîlik düşüncelerini şiirinde işleyen halk şairlerinin üzerinde etki bıraktığını öne süren çok sayıda araştırmacı bulunmaktadır. Bunların başında, Türkiye'de Yunus Emre üzerinde ilk önemli çalışmayı yapan M. Fuad Köprülü gelir. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adlı eserinde, Yunus'un serbest ve cüretli ifadeli açık şiirlerinin, halkın en aşağı kitlesine kadar inebilmek için ayinlerinde Türkçeye büyük bir yer ayıran Bektaşîler nazarında kazandığını söyler. Ona göre Bektaşî babaları, başka şeyhler gibi uzun medrese tahsili görmüş adamlardan olmadıkları gibi Bektaşî dervişleri de ekseriyetle halk arasından yetişmiş basit, sade insanlardır. Bu sebeple Bektaşîler ve Kızılbaşlar, Acem dil ve edebiyatına kıymet vererek tamamen onu taklit etmek yerine millî dil ve edebiyata kıymet vermişlerdir (1981: 349-350). Bu durum da Anadolu'daki Bektaşî ve Kızılbaş dervişlerin, şairlerin, babaların ve dedelerin Yunus tarzını benimsemesi durumunu ortaya çıkarmıştır.

Alevi Bektaşî zümrelerinde Yunus tarzının karşılık bulması hususunda Köprülü'nün değerlendirmeleri dikkat çekicidir:

“Propagandalarını köy ve aşiret çevrelerinde daha fazla bir kuvvetle yayan heteredoks tarikatlarda, daha XII. asırdan başlayarak Türk dili ve hece vezni ile Türk halk edebiyatı örneklerine uygun bir şekilde yeni bir şiir nevi vücuda gelmişti. Orta Asya’da Ahmet Yesevî ile başlayan bir tekke edebiyatı, XIII.-XVI. asırlarda Anadolu’da büyük bir inkişaf göstermiş ve bilhassa büyük mutasavvıf şair Yunus Emre’den sonra kuvvetli ve manevî nüfuz kazanarak Ortodoks tarikatlara mensup derviş şairler tarafından o tarzda şiirler yazılmıştır; mamafih bu şiir tarzının en ziyade heteredoks tarikatlar arasında inkişaf ettiğini ve bedî kıymet bakımından en orijinal, en kuvvetli mümessillerini Kaygusuz Abdal, Pir Sultan Abdal gibi, Bektaşiler ve Kızılbaşlar arasında bulduğu muhakkaktır” (2004: 41).

Köprülü, Yunus şiirlerinin etkisinde kalan ve yeni şiirler söylemeyi başarmış Alevi Bektaşî halk şairlerinin adlarına da temas eder:

“Şiri’nin devriyyesi, Mirati Baba’nın destan’ı, sonra Tûrabî, Şem’î, Ecrî, Perişanî, Pir Sultan, Kalender Abdal, Kul Nesimî, Hamdi, Deli Şükrü, Şahî, İbrahim Baba, Niyazî, Güvenç Abdal, Seher Abdal, Kemterî, Hatayî, Kul Himmet, Rumuzî, Veli Baba vb. gibi çeşitli zamanlara ait dervişlerin Nefesleri hep hece vezniyle ve tamamıyla Yunus edasından alınmış, hatta daha suh, daha kinayeli, daha zarif, bir tarzda yazılmıştır.” (1981: 350).

Köprülü, Yunus Emre’nin Alevi Bektaşî şiirindeki etkisinden o kadar emindir ki bazen Yunus’la aynı konuyu ele alan, hatta şiirinde Yunus Emre’nin mısralarını aynı şekilde kullanan Bektaşî şairlerinin olduğundan bahseder. Yunus ile Bektaşî şairlerinin şiirleri arasındaki bu yakınlığın yanında Köprülü, Bektaşî şiirini Yunus’un şiirlerinden daha serbest, daha nükteli ve ince bulur (1981: 352). Ayrıca Köprülü, Yunus ile Bektaşiler arasındaki ilişkinin bir diğer boyutu olan *Hacı Bektaş Menakınamesi*’ne de temas ederek bu zümrenin Yunus’a Hacı Bektaş Veli üzerinden sevgi ve muhabbet beslediğini, bu ilişki nedeniyle Yunus Emre’nin, Bektaşî edebiyatının ilk temsilcisi olarak kabul gördüğünü de ifade etmiştir (1981: 257-260). Köprülü’nün izahlarına ek olarak Abdülbaki Gölpınarlı, Yunus’un Hacı Bektaş ile temasının yanına onun bir şiirinde; şeyhi Tapduk Baba’nın, Barak Baba müridi, Barak Baba’nın da Saru Saltuk müridi olduğunu söylediğini, bunun da Yunus Emre’nin Hacı Bektaş Veli halifeleriyle temas halinde olduğunu gösterdiği yönündeki değerlendirmesini ekler ve Yunus’un Bektaşî çevreleriyle ilişkisine dikkat çeker (2017: 20).

Abdülbaki Gölpınarlı, “Tereddüzsüz söyleyelim ki Alevi Bektaşî edebiyatı da, bütün özelliklerinde Yunus’u kaynak edinmiş, onun etkisiyle doğmuş bir halk edebiyatımızdır” sözleriyle (1968, 362), Irène Mélikoff ise “Derviş tarikatlarını, özellikle onu kendilerinden sayan Bektaşileri etkiledi. Bektaşî edebiyatının temellendiricisi olarak görüldü. Yunus’un İlahiler adı verilen şiirleri Bektaşilerin Nefes adını verdikleri şiirleri besledi. Bektaşî şairler, Yunus’un düşüncelerini özümstediler ve günümüze dek yaşattılar.” tespitiyle Yunus’un bahsettiğimiz zümre ve bu zümrenin edebiyatı üzerinde tesir bıraktığını öne sürer (Mélikoff, 2008: 135).

Atilla Özkırmımlı ise Yunus Emre'ye bağlanan tasavvufi halk edebiyatının, tarikatlar çevresinde başlıca iki kolda geliştiğini, bunlardan ilkinin “Melami-Hamzavi halk edebiyatı”, diğeri ise “Alevi Bektaşî halk edebiyatı” olduğu söyler. Özkırmımlı'ya göre şekil açısından bazı farklılıklar olmakla birlikte öz açısından Alevi Bektaşî şiirini Yunus Emre'ye bağlamak yanlış olmayacaktır (1985: 29-30). *Anadolu'da Bektaşîlik* adlı eserinde Suraiya Foroqhi ise Yunus Emre'nin Hacı Bektaş Veli gibi Rafizi inançlara ve kırsal kesime mensup olduğunu ileri sürer. Ayrıca ona göre Yunus Emre'ye ait şiirler, Bektaşîlik tarikatının temel metinleri arasında yer alır (2003: 17).

Yunus Emre şiirleri üzerine önemli çalışmaların sahibi Mustafa Tatçı da “Yunus'un sülûk anlayışı “dört kapı-kırk makam” sistemiyle Hacı Bektaş-ı Veli'nin anlayışına bağlandığına göre bu iki özellikten yola çıkarak Yunus'un ve Tapduk'un, Hacı Bektaş-ı Veli'nin ocağında yetiştiğini -teorik olarak- söyleyebiliriz.” şeklindeki tespitiyle Yunus'un Alevi Bektaşî zümrelerle olan bağının daha Hacı Bektaş Veli döneminde başladığını öne sürer (1990a: 464).

Yunus Emre'nin Bektaşî ve Kızılbaş çevrelerinde tanınmasında ve benimsenmesinde Yunus ile bu zümrelerin benzer bir kültürel ortamdan geliyor olması etkili olmuştur. Ahmet Yaşar Ocak, Yunus Emre'nin, yazın yayla, kışın köy arasında gidip gelen yarı göçebe bir Türkmen boyu içinde yaşadığını, sıradan bir medrese tahsili de görmüş olabileceğini, günün birinde karşısına çıkan bir Melameti-Kalenderi şeyhi, Baba Tapduk'un onun hayatının akışını değiştirdiğini, onu medresenin etkilerinden sıyrıp cezbeli bir ilahî aşk şairine dönüştürdüğünü söyler (2012: 196). Ocak'ın Yunus Emre'nin yarı göçebe bir Türkmen boyu içinde yaşamış olabileceği yönündeki tespiti, Yunus ile Anadolu'daki Kızılbaş zümreler arasındaki bağlantıyı izah etmemize yardımcı olmaktadır. Çok farklı adlarla anılan Kızılbaş zümreler, son asra kadar Anadolu'nun farklı yerlerinde yarı göçer halde yaşamışlardır. Dolayısıyla kültürleri de yaşam tarzlarına göre şekillenmiştir. Bilhassa inanç değerleri ve yaşam şekli açısından bu zümrelerin Yunus şiirlerini ve düşüncelerini benimsemeleri ve sürdürmeleri son derece doğaldır. Yunus'la aynı dili konuşan, benzer düşünen bu zümreler, özellikle dinî ayinlerde kullanılacak şiirlere sahip Yunus Emre'yi kültürlerinin bir parçası olarak kabul etmişlerdir.

Yunus şiirleri Alevi Bektaşî çevrelerinde asırlar boyunca okunup icra edildiği gibi şekil ve içerik özellikleriyle de bu zümrenin şiir anlayışını da etkilemiştir. Yunus'un halkın anlayabileceği dili ve heceli şiirleri, sonraki dönemlerde ortaya çıkan ve Alevilik ve Bektaşîlik fikirlerini anlatan halk şairlerince örnek alınmıştır. M. Fuad Köprülü, Bektaşî şiirinin hece esaslı olduğunu söyler. Ona göre Şîrî'nin devriyesi, Miratî Baba'nın destanı, Tûrabî, Şemî, Ecrî, Perişanî, Pir Sultan, Kalender Abdal, Kul Nesimi, Hamdî, Deli Şükrü, Şahî, İbrahim Baba, Niyazî, Gövenç Abdal, Seher Abdal, Kemterî, Hatayî, Kul Himmet, Rumuzî, Veli Baba gibi muhtelif zamanlarda yaşamış dervişlerin nefesleri hecelidir ve Yunus edasını taşır (1981: 350).

Dil, üslup ve bazı şekil özellikleriyle Alevi Bektaşî halk şairlerini etkisi altında bırakan Yunus, bu gelenekteki en önemli tesirleri içerik açısından olmuştur. Alevi Bektaşî çevrelerinde yetişmiş halk şairleri ilk örneklerini Yunus'un verdiği şiir türlerini bilhassa benimsemişlerdir. Alevi Bektaşî şiirinde Yunus etkisiyle oluştuğu düşünülen asıl şiirler, devriye ve şathiye olarak bilinen nazım türleridir. Yunus Emre'de örneklerine rastladığımız şathiye ve devriye gibi şiirler, Alevi Bektaşî şiirinin önde gelen nazım türleri arasına girmiştir. Tekke-tasavvuf edebiyatı gözden geçirildiğinde özellikle şathiye türündeki şiirlerin Alevi Bektaşî şairlerince söylendiği görülür. Bu yönüyle Yunus Emre, yarattığı şiir türleriyle Alevi Bektaşî zümrelerinde ve bu zümrelerin şiir geleneğinde varlığını sürdürmüştür. Tekke-tasavvuf şiirinde “devriye” ve “şathiye” olarak adlandırılan şiirlerin kaynağında Yunus'un olduğunu söyleyen Abdülbaki Gölpınarlı, Alevi Bektaşî şiirindeki “deyiş” ve “nefes” gibi terimlerin bile Yunus'tan miras olduğu tespitini yapar (2008: 345).

Devriyeler, özellikle Bektaşîlerin devir, ruh ve ruh geçişiyle ilgili tasavvurlarını günümüze taşıyan şiirlerdir. Şakir Ülkütaşır'ın ifadesiyle devriyelerde “Her Bektaşî, Allah olur, Muhammed olur, Ali olur, Hacı Bektaş olur ve nihayet bizzat kendisi olur.” (1975: 191). Bazı devriyelerde ise seyir esnasında insanın şahit olduğu olaylar anlatılır. İnsan, Âdem'le buğday yer, cennetten çıkar; Nuh'la Tufan'a uğrar; İbrahim'le Kabe'yi yapar; İsmail'le kurban olur; Musa ile Tûr'a çıkar; İsa ile göğe açar; Zekeriyya ile biçilir; Muhammed'le Miraç eder; Mansur'la asılır; Nesimi ile yüzülür. (Gölpınarlı, 2008: 339). Devir düşüncesinin anlatıldığı Yunus Emre şiirlerinden birisi şöyledir:

İy yârânlar iy kardaşlar sorun bana kandaydum

Dinlersenüz eydivirem ezeli vatandayudum

Kalû Belâ söylenmedin tertib düzen eylenmedin

Hak'dan ayru degilüdüm ol ulu divandayudum

Yire bünyad urulmadın Âdem dünyaya gelmedin

Öküz balık eylenmedin ben ezeli andayıdum

Yûnis'ıla balık beni çekdi deme yutdı beni

Zekeriyâ'yla kaçdum Nûh'ıla tûfândayıdum

Asâyıla Mûsâ'yıla kaçdum çıkdum Tûr Tagı'na
İbrâhim ile Mekke'ye bünyâd bıragandaydum

İsmail'e çaldum bıçak bıçak ana kâr itmedi
Hak beni azâd eyledi koçıla kurbandaydum

Yûsuf'ıla ben kuyıda yatdum bile çekdüm cezâ
Ya'kûb'ıla çok agladum bulınca figândaydum

Mi'râc gicesi Ahmed'ün dönderdüm Arş'da na'linin
Üveys'ile urdum tâcı Mansûr'ıla urgandaydum

Yûnus senün Âşık cânun ezeli âşıkla

Ol Allah'un dergâğında seyrân u cevlandıydum (Tatçı, 1990b, 175-176).

Yunus, çok farklı adlarla ve kılıklarda dünyaya gelip gittiğini yukarıdaki şiirinde dolaylı olarak söylemiş olsa da bazı şiirlerinde gelip gitme durumunu açıkça ifade etmiştir:

Dünyaya çok gelüp gıtdüm erenler etegin tutdum

Kudret ünini işıtdüm kaynayıban cûşa geldüm (Tatçı, 1990b: 237).

Alevi Bektaşî şiirinin temsilcilerinden kabul edilen Güvenç Abdal ve Harabî'nin de devriyeleri Yunus'un başlattığı bu yolda yazılmış önemli devriyeler arasında gösterilebilir (Alptekin, 2012: 319).

Devriye türünden başka tekke-tasavvuf şiirinin dikkat çekici şiirleri arasında şathiye olarak bilinen şiirler de vardır. Ekseriyetle Alevi Bektaşî kültürüne mensup halk şairlerince söylenen şathiyelerin de kaynağı Yunus Emre şiirleridir. Alevi Bektaşî şiirinin ayırıcı şiir türlerinden olan şathiyeler, kaynağını Yunus Emre'den alan, Kaygusuz Abdal'ın alaycılığıyla beslenen ve belli bir eleştiriyi içeren şiirlerdir (Özkırmı, 1985: 30). Allah ile konuşma havasındaki bu şiirler, Alevi Bektaşî edebiyatında başka edebiyat türlerinin de ortaya çıkmasına neden olduğu gibi bu kültürün önemli bir parçası haline gelmiştir. Şathiyelerde şair, esasında varlığı, yokluğu, yaradılışı, kıyameti, zâhiri, bâtını, gaybı sorgulamaktadır. Başka bir ifadeyle felsefecilerin ve ilahiyatçıların ciltler dolusu kitaplarda yaptıklarını tekke mensubu şairler birkaç mısra içinde yapabilmektedirler. Bu tarzın da atası Yunus Emre'dir.

Onun şiirleri arasında Alevi Bektaşî şairlerinin söyleye geldikleri şathiyelerin ilk şekillerini bulabiliyoruz:

Sensin bize bizden yakın görünmezsın hicâb nedür
Çün aybı yok görklü yüzün üzerinde nikâb nedir

Levh üzere kimdür yazan azduran kimdür ya azan
Bu işleri kimdür düzen bu su'âle cevâp nedür

Bu işleri sen bilürsin sen virürsin sen alursın
Ne kim dilersen kılursın ya bu soru hisâb nedür

Kün'i bir kezin söyledün her nesneyi var eyledün
Yine âhir bir sözile anı kılmak harâb nedür

Yûnus bu göz anı görmez görenler hûd haber virmez
Bu menzile akıl irmez bu kodugun serâb nedür (Tatçı, 1990b: 103-104).

Kaygusuz Abdal'da da başarılı ve şöhretli örneklerine rastladığımız şathiyeye türünde Alevi Bektaşî kültürünü şiirlerinde dile getiren Azmî Baba'nın dikkati çeken örnekler verdiğini görüyoruz:

Yeri göğü insi, cini yarattın
Sen ey mimar başı, elvancı mısın
Ayı, günü, çarhı, burcu var ettin
Ey imkân sahibi rahşancı mısın

Hafâya çekilüb seyrâna durdun
Aklı yetmezlerin aklını urdun
Kıldan ince köprü yaptın da kurdun
Akar suyun mu var bostancı mısın (Alptekin, 2012: 328).

Yunus Emre, bu iki türün haricinde şiirlerinde kullandığı tabirler ile de Alevi Bektaşî kültürünü ve şiirini etkilemiştir. Onun şiirinde rastladığımız pek çok terim, Alevi Bektaşî ayinlerinde ve bu ayinlerde icra edilen şiirlerde karşımıza çıkar. Mesela Bektaşîliğin ekseninde yer alan dört kapı, kırk makam düşüncesini Yunus Emre şiirlerinde kullanmıştır. Hacı Bektaş Veli'nin düzenlediği bu dört kapılı sistem, tekke-tasavvuf edebiyatı şairlerince şiirde ele alınmıştır. Yunus Emre'den itibaren, özellikle Bektaşî şairlerinde dört kapı esasına rastlamak mümkündür. Yunus, bir şiirinde şöyle demektedir:

Evvel kapu şeriat emr ü nehyi bildürür

Yuya günahlarını her bir Kuran hecesi

İkincisi tarikat kulluga bil baglaya

Yolu togru varanı yarlıgaya hâcesi

Üçüncüsü ma'rifet can gönül gözin açar

Bak ma'nî sarayına arşa degin yücesi

Dördüncüsü hakikat ere eksük bakmaya

Bayram ola gündüzi Kadir olan gicesi (Alptekin, 2012: 325-326).

Alevi Bektaşî düşüncesinde evrenin özünü teşkil eden insan, Tanrı'nın yeryüzündeki halifesi ve yansımasıdır. Yeryüzünde en değerli varlık insan olduğundan evrenin merkezinde de o vardır. Böyle bir inanışa bağlı olarak Alevi Bektaşîler, kibleyi ise insan olarak kabul ederler. Bu düşüncenin yansımalarını ve ilk örneklerini yine Yunus'ta bulmaktayız:

Işk imamdur bize gönül cemaat

Kıblemüz dost yüzü daimdür salât (Tatçı, 1990b: 36).

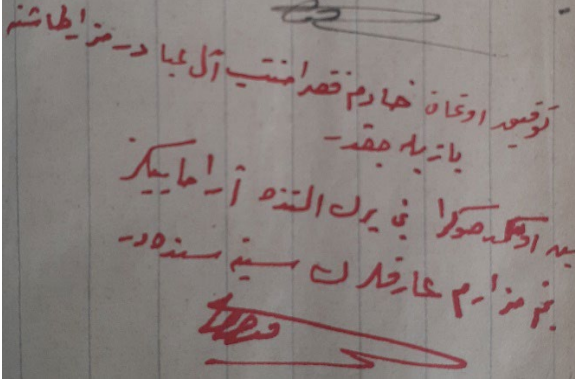
Alevi Bektaşî şiirinin yanı sıra bu zümrenin dinî düşüncesinde ve ayinlerinde önemli bir yeri olan “semah”, “meydan”, “yol”, “erkân”, “gönül”, “kırklar”, “lokma”, “ikrar”, “dâr” gibi tabirlerin Yunus Emre şiirlerinde geçtiğini ve bu tabirlerin sonraki asırlarda Kızılbaş ve Bektaşî şairlerince şiirlerinde işlendiğini, dolayısıyla Yunus Emre'nin öz itibarıyla Alevi Bektaşî şiirini derinden etkilediğini söyleyebiliriz.

3. Tevfik Otman Baba Mecmuası

Tevfik Otman Baba adlı bir Bektaşî babası tarafından düzenlenmiş olduğu anlaşılan bu mecmuaya hem sahibi hem de derleyeni durumunda olan *Tevfik Otman Baba Mecmuası* denilebilir. İçerik olarak Alevi Bektaşî kültür ortamında şiir söylemiş

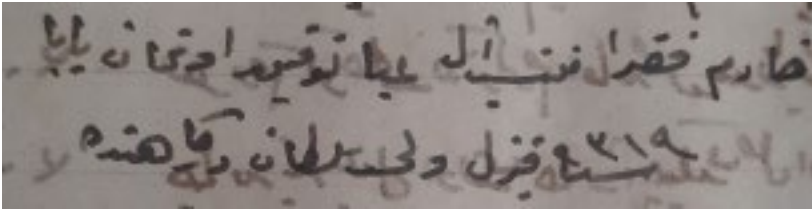
yahut yazmış şairlerin şiirlerini barındıran bu mecmuada Tefvik Otman Baba'nın "Otman" ve "Tefvik Otman" mahlaslarıyla söylediği şiirlere de rastlıyoruz. 30-35 civarında kendisi de şiir söylemiş ve mecmuasına kaydetmiş olan Tefvik Otman Baba, özellikle Bektaşî babalarının takip ettiği yolu, yani şiir söyleyip kendi defterine kaydetme geleneğini sürdürmüştür. Kendisiyle ilgili bilgileri şu anda sadece bu mecmua üzerinden takip edebildiğimiz Tefvik Otman Baba'yla ilgili sonraki araştırmalarda onun yaşamını ve Bektaşilik yolundaki serüvenini aydınlatacak bilgilerin ortaya çıkacağını umuyoruz. Bu kısımda Tefvik Otman Baba Mecmuasını içerik özelliklerine ve mecmuanın sahibi Tefvik Otman ile ilgili barındırdığı bilgilere kısaca değinmek istiyoruz.

Mecmuanın Tefvik Otman Baba'ya ait olduğunu, mecmuanın baş kısmına Tefvik Otman tarafından düşülen notlardan anlamak mümkün. Bu kayıtlardan birisi şu şekildedir:

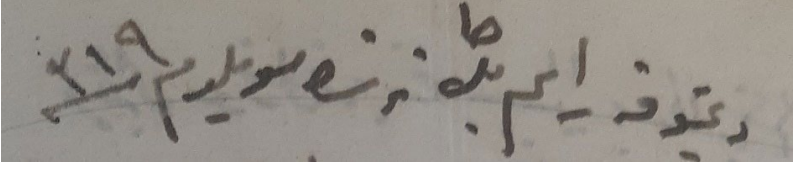
Fotoğraf 1: Tefvik Otmân hâdim-i fukarâ-yı müntesib-i âl-i abâdır. Mezar taşına yazılacaktır: Ben öldükten sonra beni yerini altında aramayınız. Benim mezarım 'âriflerin sînesindedir.

Tefvik Otman Baba'nın imzasını da görebildiğimiz bu kayıttaki Tefvik Otman kendisini "âl-i abâ"nın hizmetkârı olarak tanımlamakta ve mezar taşına belirttiği sözün yazılmasını istemektedir. Mecmuanın başka bir yerinde aynı kaydı siyah mürekkeple düşen Tefvik Otman, o kaydına tarih ve yer bilgisi de eklemiştir:

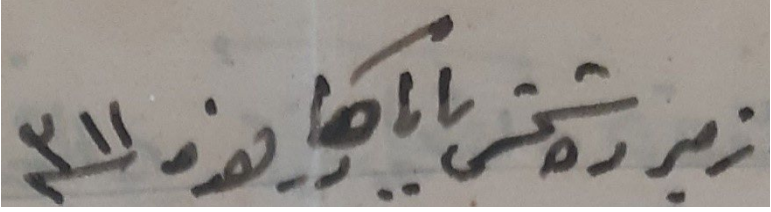

Fotoğraf 2: Hâdim-i fukarâ-yı müntesib-i âl-i abâ Tefvik Otmân Baba sene 1319 (1903) Kızıl Deli Sultan Dergâhında

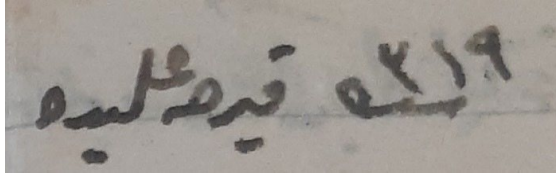
Bu kayıttan Tevfik Otman Baba'nın kendisiyle ilgili bilgileri Kızıl Deli Sultan Dergâhı'nda 1903 yılında yazıya geçirdiğini anlıyoruz. Nerede ve ne zaman doğduğunu bilemediğimiz Tevfik Otman Baba'nın yaşadığı zamanı tespit edebilmek için bu kayıt oldukça önemlidir. Buna benzer tarihlere ve yer adlarına mecmuanın başka yerlerinde de rastlamak mümkün olduğundan Tevfik Otman Baba'nın hayatı boyunca temas halinde olduğu tekkeleri ve bu tekkelerin postunda oturan kişileri takip edebiliyoruz. Tevfik Otman özellikle kendi kaleme aldığı şiirlerini mecmuaya yazarken şiiri kaydettiği yerle ilgili kayıtlar düşmektedir:

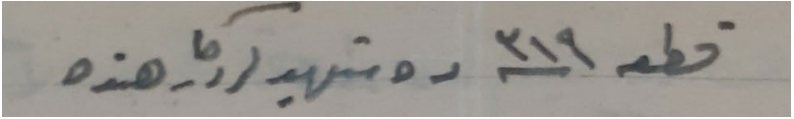
Fotoğraf 3: Dimetoka Rasim Beg hânesinde söyledim. Sene 1319 (1903)

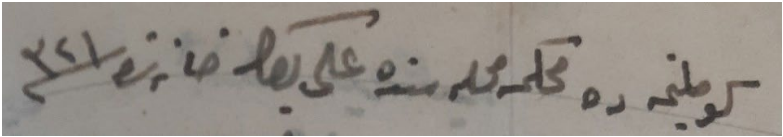
Fotoğraf 4: İzmir'de Şemşi Baba Dergâhı'nda 1311 (1893)

Fotoğraf 5: Sene 1319 (1903) Kırcaali'de

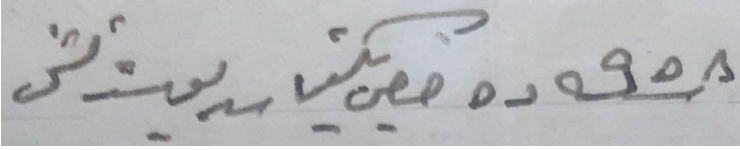

Fotoğraf 6: Kıt'a 1319 (1903) senede Şehidler Dergâhı'nda

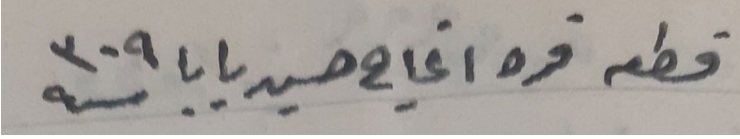
Fotoğraf 7: Gümilcine'de Mahkeme Mahallesi'nde Ali Baba'nın hânesinde sene 1321 (1904)

Yukarıdaki kayıtlardan Tevfik Otman Baba'nın şiirlerini kayıt altına aldığı yerleri görebildiğimiz gibi tarihte Bektaşî tekkesi olarak bilinen tekkelerde bulunduğunu ve onlarla temas halinde olduğunu öğreniyoruz. Tevfik Otman, mecmuasındaki bu türden kayıtları diğer Bektaşî babalarının şiirlerini yazarken de düşmüştür. Bazen kaydettiği şiirin sahibi hakkında bilgi verirken bazen de yazdığı şiiri kimden duydu ise onun adını yazmaktadır. Mesela mecmuaya Sersem Abdal'ın bir şiirini yazarken Tevfik Otman şu kaydı düşmüştür:

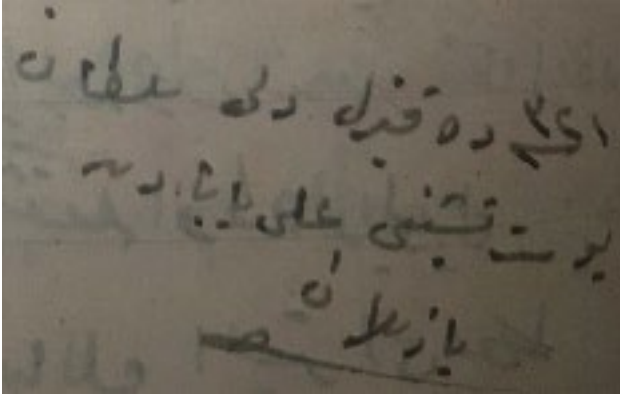
Fotoğraf 8: Sene 958'de Hacı Bektaş postnişini

Tevfik Otman Baba, Karaağaç'ta Hüseyin Baba'nın bir şiirini yazarken bunu da tarihiyle birlikte mecmuaya kaydetmiştir.

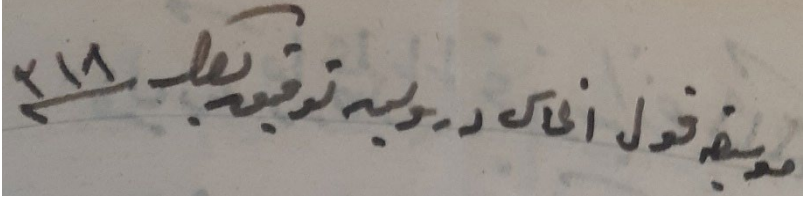
Fotoğraf 9: Kıt'a-Karaağaç Hüseyin Baba sene 1309 (1891)

Mecmua'da 53 numaralı şiir Âgâh adlı bir şaire aittir ve bu şiiri Tevfik Otman, kimden öğrenip yazdığını kaydetmiştir:

Fotoğraf 10: Sene 1321'de (1904) Kızıldeli Sultan postnişini Ali Baba'dan yazılan

Tevfik Otman Baba, kendi şiirleriyle karışma ihtimaline karşı Derviş Tevfik'in şiirini yazarken not düşmüştür:

Fotoğraf 11: Musika kolagası Derviş Tevfik Baba'nın, sene 1318 (1901)

Günümüzün antolojilerine benzeyen cönk ve mecmualarda bu tip kayıtlara az da olsa rastlanır, ancak incelediğimiz bu mecmua bu açıdan oldukça zengin bir kaynak konumundadır. *Tevfik Otman Baba Mecmuası*'ndaki bu bilgiler üzerinden Tevfik Otman Baba'nın hayatı, şiirlerin yazıldığı yerler, yayıldığı coğrafyalar ve tarihiyle ilgili çıkarımlar yapabildiğimiz için bu kayıtları önemli buluyoruz. Mecmuadaki tarihle ilgili kayıtlar, 1862 ile 1921 yıllarını kapsamaktadır.

Mecmuada belirtilen yer adlarından ve tekke isimlerinden Tevfik Otman Baba'nın İstanbul, Edirne, İzmir ve Balkanlardaki bazı Bektaşî tekkeleri ve babalarıyla temas halinde olduğunu anlıyoruz. Özellikle son kayıtlarının önemli bir kısmının Kızıldeli Dergâhı'nda olması, onun dergâhın postuna geçmese bile dergâhla yakın ilişkilerinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Tevfik Baba'nın şiirlerindeki mahlasında "Otman" ifadesini kullanması da onun Balkanlarla olan bağını güçlendirmektedir. Otman Baba, Anadolu'da da tesir bırakmakla birlikte özellikle Balkanlarda etki gücünü arttırmış velilerden birisidir (Canpolat, 2012). Tevfik Baba da muhtemelen Otman Baba'nın yolunu takip eden dervişler vasıtasıyla onu tanımış ve onun yoluna girmiş bir derviş olduğundan, bu etkiyi ya da mensubiyeti gösterebilmek amacıyla mahlasına "Otman" ifadesini eklemiştir.

541 şiirin yer aldığı mecmuada Tevfik Otman Baba'ya ait 35 civarında şiir vardır. Diğer şiirler ise Alevi Bektaşî kültür ortamında okunan, söylenen ve takip edilen şairlere ve âşıklara aittir. Bektaşîlik geleneği içinde yetişmiş bir şair ve Bektaşî babası olan Tevfik Otman'ın mecmuasındaki şiirler, büyük oranda Bektaşî tekkelerine mensup ya da bu tekkelerle bağları güçlü şairlerinden oluşmaktadır. Âşıklık geleneğinde yeri olan ve Alevilik ve Bektaşîlik yoluyla ilgili şiirler söyleyen halk şairlerinin şiirlerine de mecmuada rastlamak mümkündür. Bu bakımdan Tevfik Otman Baba, Bektaşî, Kızılbâş veya Alevi ayrımı yapmaksızın bu kültürün esaslarına uygun şiir söyleyen şairlerin şiirlerini mecmuasına dahil etmiştir.

Mecmuada Tevfik Otman Baba'dan önce yaşamış, Alevi Bektaşî edebiyatı ve ayinleri için önemli olan şairlerin şiirlerine rastlıyoruz. Yunus Emre, Abdal Musa, Kaygusuz Abdal, Nesimî, Otman Baba, Ümmî Sinan, Sersem Ali, Pir Sultan Abdal, Viranî, Güvenç Abdal, Eşrefoğlu, Şah Hatayî, Kul Himmet, Teslim Abdal, Kazak Abdal, Gevherî, Derdli bunlardan bazılarıdır. Mecmuadaki şiirlerin önemli bir kısmı Tevfik Otman Baba'nın devrine daha yakın ve çağdaşı durumundaki şairlere aittir.

Özellikle İstanbul’da Bektaşî tekkelerinin postunda oturan ya da Bektaşîlik ile teması olan şairlerin şiirleri sayıca fazladır. Nafî Baba, Yesârî Baba, Nutkî Baba, Dervîş Tevfîk, Şemsî Baba, Hilmî Dede, Samih, Tûrâbî, Harabî, Rıza Tevfîk bahsini ettiğimiz şairlerden birkaçıdır. Şiirlerin çoğunluğunun 19. ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşayan Bektaşî şairlerine ait olması bakımından *Tevfik Otman Baba Mecmuası*’nın bu şiir geleneğinin yakın dönemlerdeki temsilcilerini ve durumunu yansıtmaya açısından önemli olduğunu belirtmemiz gerekir.

4. *Tevfik Otman Mecmuası*’nda Yunus Şiirleri

Tevfik Otman Baba Mecmuası’nda 23 adet Yunus mahlaslı şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerden üçü “Âşık Yunus” mahlaslı iken diğerleri ise “Yunus” ve “Dervîş Yunus” mahlaslı şiirlerdir. Tevfik Otman’ın kaydettiğini düşündüğümüz bu şiirlere bakıldığında bu şiirlerin Alevi Bektaşî kültürüyle uyumlu olduğu görülür. Özellikle Alevi Bektaşî şairlerin kullandığı nazım türlerinin ilk şekilleri Yunus’a dayanır. Tevfik Otman Baba’nın mecmuasındaki Yunus şiirlerinin dışında diğer şiirler de aynı şekilde Bektaşîlik yoluna uygun şiirlerdir. Allah’a yalvarıp yakarma, Hz. Muhammed ve Hz. Ali’nin övgüsü, Hacı Bektaş Veli, Kızıldeli Sultan, Sarı Saltuk, Otman Baba, Balım Sultan gibi yolun ulularının hatıralarının yâd edilmesi, Kerbela’da şehit olan Hz. Hüseyin’in yasının tutulması, Hz. Ali ve On İki İmamlara duyulan sevginin dile getirilmesi; tevellâ, teberrâ, devir, miraç, pir, mürşit, rehber, yola bağlılık gibi Alevi Bektaşî yaşamının gerekli kıldığı tabirlerin izahı gibi hususları Tevfik Otman Baba Mecmuası’ndaki şiirlerde bulabiliyoruz. Bu kısımda mecmuada geçen birkaç şiiri değerlendirmek istiyoruz:

Sen bize bizden yakınsıñ görünmeziñ hicâb nedür
Çün aybı yok görklü yüzün üzerinde nikâb nedür

Sen eyittin ey padişah ye[h]dullâhu limen yeşâ
Şerikün yok senün hâşâ suçlu kimdür azâb nedür

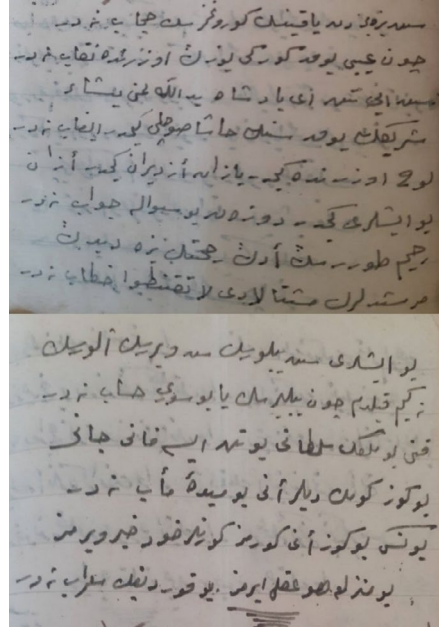
Levh üzerinde kimdür yazan azdırın kimdür azan
Bu işleri kimdür düzen bu suâle cevâb nedür

Rahîm turur senün aduñ rahmetün bize didüñ
Mürşidletün muştuladı lâ taknetu hitâb nedür

Bu işleri sen bilürsiñ sen virürsiñ sen alürsiñ
Ne kim kıldım çün bilürsiñ ya bu soru hesab nedür

Kanı bu mülkün sultânı bu ten ise kanı cânı
Bu göz görmek diler anı bu meyde vü meâb nedür

Yûnus bu göz anı görmez görenler hûd haber virmez
Bu menzile her akıl irmez bu kurdığın serâb nedür
(No 249)

Fotoğraf 12: Mecmuası’da 249 nolu şiir

Yunus Emre'nin Alevi Bektaşi şiirindeki yerine dair tespitler yaptığımız kısımda belirttiğimiz gibi bu edebiyatı diğer zümrelerin edebiyatından ayıran ve öne çıkaran “şathiyye” adı verilen şiirlerdir. Yunus'la başlayan bu gelenekte Alevi Bektaşi kültür ortamında yetişmiş ve yaşamış çok sayıda şair şathiye türü altında toplanabilecek şiirler söylemişler ve yazmışlardır (Gölpınarlı, 2008: 345). Bu bakımdan Yunus'un yukarıdaki “nedür” ayaklı şiirinin Tefik Otman Baba'nın mecmuasına girmesi oldukça doğaldır. Bu şiirde Yunus, şathiyelerin özüne uygun bir şekilde Allah'ın yaptıklarını sorgulamakta ve kendi kendine birtakım sorular sormaktadır. Yunus bu şiirde özellikle Allah'ın görünmemesinin hikmetini, insanların ahirette hesaba çekilmesinin ve cezalandırılmasının nedenini merak etmektedir. Sorduğu sorularda herşeyin Allah tarafından yapıldığını, bilindiğini, yazılıp çizildiğini, ancak sonunda bir hesabın var olduğunu dile getirerek bu durumun arkasında yatan gerçeğin peşine düşmüştür. Yunus'un odaklandığı bir diğer husus ise Allah'ın bu dünyada kullarına görünmeme nedenidir. Bunu sorgularken de ortaya çıkan serabın ve hicabın nedenlerini sormaktadır. Görüldüğü gibi asırlardan beri Alevi Bektaşi şairlerin devam ettirdiği bu üslup, Yunus'ta vardır ve Yunus'un bu şiirleri Alevi Bektaşi çevrelerinde kabul görmüştür.

Mecmuadaki diğer bir Yunus şiiri ise şu şekildedir:

Mülk-i bekâdan gelmişem fânî cihânı neyleyim
Ben dost cemâlin görmüşem hûr u cinânı neyleyim

Vahdet meyiniñ cür'asından ma'sûk elinden içmişem
Ben dost kokusun almışam misk ü anberi neyleyim

İbrahimem Cebraîle hiç ihtiyâcım kalmadı
Muhammediyem dosta giderim ben tercümânı neyleyim

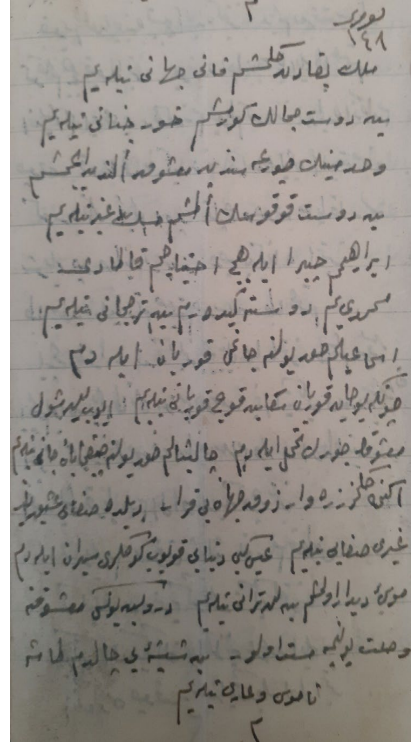
İsmâilem Hak yoluna cânımı kurbân eyledim
Çünkü bu cân kurbân saña ben koç kurbânı neyleyim

Eyyübleyin şol ma'sûkîñ cevriñ tahammül eyledim
[Cercisleyin] Hak yoluna çıkmayan cânı neyleyim

Egnime gelmez zerre vâz zevk-i cihân bî-karâr
Dilde safâ-yı aşk yanar gayrı safâyı neyleyim

İsâ gibi dünyayı koyub gökleri seyrân eyledim
Mûsâ-yı didâr olmuşam ben len terânı neyleyim

Derviş Yûnus ma'sûkına vuslat bulunca mest olur
Ben şişeyi çaldım taşa nâmûs u ârî neyleyim
(No 148)

Fotoğraf 13: Mecmua'da 148 nolu şiir

Yunus'un bu şiirinde, özellikle Alevi Bektaşî kültüründe karşımıza çıkan devir düşüncesi vardır. Devir anlayışına göre insan, mutlak vücuttan koştuktan sonra öncelikle âlemlerin en aşağısı olan madde âlemine iner. Buradan sırasıyla bitki, hayvan ve son olarak insan olarak görünür. Başka bir ifadeyle devir düşüncesinde Tanrı katından dört unsura madde âlemine düşen varlık, öncelikle cansız, sonra bitki ve daha sonra ise insan olarak görünür. Bu döngüye devir, bu döngüyü ele alan şiirlere devriye denmiştir. Yükselmeye devam ederse insan, insan-ı kâmil olabilir ve geldiği mutlak vücuda geri döner. Bütünden kopma ve yeniden asıl unsura dönmeye tasavvufta devir denir. Bahaeddin Ögel, Bektaşîlerin inandığı ruhun devri ve dönüşmesi olgusunun İslami tasavvufa değil, Uygurlara ve Orta Asya'daki fikirlere uygun olduğunu ileri sürmüştür. Ögel'in verdiği bilgilere göre eski Türkler ruhunun olgunlaşmış haline "kırtık", "tam ve tükel" denmiştir. Türkler ruhun elde ettiği bu olgunluğa "tükellik" demişlerdir. İslami dönemde bu düşünce insan-ı kâmil haline dönüşmüştür. Devir nazariyesinde Tanrı nurunun dört unsura sirayet etmesine *kavs-i nüzul* (iniş çizgisi) denmiştir. Ruhun en aşağıdan en üste doğru yükselmesine ve olgunlaşmasına *kavs-i urûc* (yükselme) adı verilmiştir (Ögel, 2010: 482; Noyan, 1999: 231-233).

Bektaşîler, olgun bir insan olarak Hakk'a yürüyenlere "Ruh-ı revânî şâd ve hürrem olsun" veya "Ruh-ı revânî şâd u handan olsun" derlerken, kemâle eremeden gitmişler için "Devri âsân olsun" ifadesini kullanırlar (Noyan, 1999: 246). Çünkü olgunlaşmayan ruh, tekrar başka bir surette dünyaya inecektir. Bektaşîler, devirin sayısı hususunda da düşünce üretmişlerdir. Buna göre basit insanlar yetmiş defada devri tamamlarken, daha yüce insanlar ise dokuz ila on dört arasında değişen kerelerde bu devri tamamlamaktadırlar (Noyan, 1999: 252).

Bektaşîliğe göre ruh, bu dünyaya tekrar tekrar gelir, durmadan dolaşan, yani devreden bir varlıktır. Madenden başlayarak bitki, hayvan ve insan olma şeklinde gelişen döngüde döner durur (Melikof, 2009: 176) Ancak *ruh-ı aslî*deki temiz halini kazanınca bir daha gelmez. Bu da onun aslına, sevdiğine döndüğünü gösterir (Noyan, 1999: 91). Bu düşünceyi anlatan şiirlere devriye adı verilir ve şiirler Alevi Bektaşî kültüründe çokça karşımıza çıkar. Şîrî, Güvenç Abdal ve Harabî, Alevi Bektaşî şiirinde devriyeleri ile öne çıkan şairlerdir.

Yunus şiirinde varlık âlemine Allah'ın yanından geldiğini, yani indiğini, dostunun cemalini görmüş bir ruh olarak bunun dışında başka bir saadet peşinde olmadığını ifade etmektedir. Bunu söylerken "hür u cinânî neyleyim" ifadesiyle "bana seni gerek seni" ayaklı şiirindeki söyleyişine yaklaşmaktadır. Geldiği noktaya dönmeyi ve vahdet içinde kaybolmayı isteyen Yunus'un düşüncesinde bunun dışında başka bir durum, nokta veya mekân yoktur. Hak'tan gelip Hakk'a dönmesini engelleyen her türlü unsuru reddeden Yunus'un bu tavrı Alevi Bektaşî şiirinde yaşamıştır. Tevfik Otman Baba da bu kültüre mensup ve düşünceye aşina olduğundan Yunus'un bu şiirini mecmuasına almıştır.

Mecmuadaki diğer bir Yunus şiirinin ekseninde "enelhak" düşüncesi vardır:

Bir sâkiden içdim yüce meyhânesi
Ol sâkiniñ mestâneleriyüz cânlar anıñ peymânesi

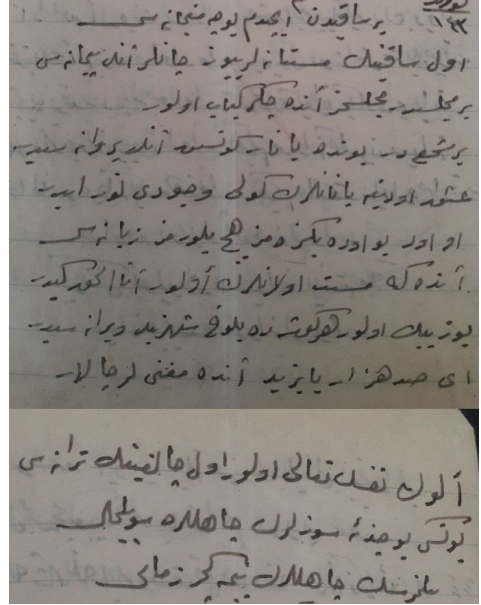
Bir meclisdir meclisimiz anda ciger kebâb olur
Bir şem'dür bunda yanar güneş anıñ pervânesi

Aşk oduna yananlarıñ külli vücûdî nûr ider
Ol od bu oda beñzemez hiç belürmez zebânesi

Anda ki mest olanlarıñ olur Ene'l-Hak gider
Yüz biñ olur her köşede Belh şehriniñ vîrânesi

Ey sad-hezâr Bayezid anda mugannîler çalar
Ütrük nefsek teâl olur ol çalgınıñ terânesi

Yûnus bu cezbe sözleriñ câhillere söylemegil
Bilmez misiñ câhilleriñ nice gerçer zamânesi
(No 143)

Fotoğraf 14: Mecmua'da 143 nolu şiir

Yunus'un varlık, vahdet ve ene'l-hakk gibi terimleri ve fikirleri işlediği bu şiirde “Yûnus bu cezbe sözleriñ câhillere söylemegil” mısrası, onun bu söyleyişlerinin anlaşılabilirliği için belli bir seviyenin gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle ene'l-hakk anlayışının kavranabilmesi için bu gereklidir ve ehiller elinden yapılmayan yorumlar yanlış sonuçlar verecektir. Vahdetin menbaı konumundaki sakiden içtiğini ifade eden Yunus'un Hallac-ı Mansur'a ve onunla özdeşleşmiş ene'l-hakk ifadesine atıfta bulunması, bu şiirin bir Bektaşi mecmuasına girmesini açıklar niteliktedir. Bektaşilikte Mansur'a telmihte bulunan çeşitli terimler ve rumuzlar vardır. Hallâc, dâr, dâr-ı Mansur, Mansur gibi adlarla Alevi Bektaşi edebiyatında yer almıştır. Mansur'un etkisini Bektaşilikte daha somut bir şekilde takip etmek mümkündür. Bektaşiler, meydan evinde taliplerin babanın karşısında durduğu meydanın tam ortasına “Dâr-ı Mansur” demişlerdir. Başka bir ifadeyle nasip alıp yola girmek isteyen talip, “tiğbent” denen ve yünden örülmüş kuşağı boynuna dolayarak “dâr-ı Mansur”da durur ve yola giriş yapar (Noyan, 1999: 193).

Mecmuadaki diğer Yunus şiiri, özellikle Bektaşi dervişleriyle sofular arasında asırlardır süren çekişmede dervişlerin sofulara bakış açısını ve Yunus'un sofuo eleştirisini yansıtmaktadır. Yunus'la başlayan bu tavır sonraki asırlarda Alevi Bektaşi şiirinde canlı bir şekilde devam ettirilmiştir:

Sofuyam halk içinde tesbih elimden gitmez
Dilim ma'rifet söyler gönlüm hiç kabul etmez

Boynumda icâzet riyâ ile tâatim
Endişem ayrı yirde gözüm yolu görmez

Görenler elim öper tâc u hırkaya bakar
Şöylece sanurlar beni zerrece günâh itmez

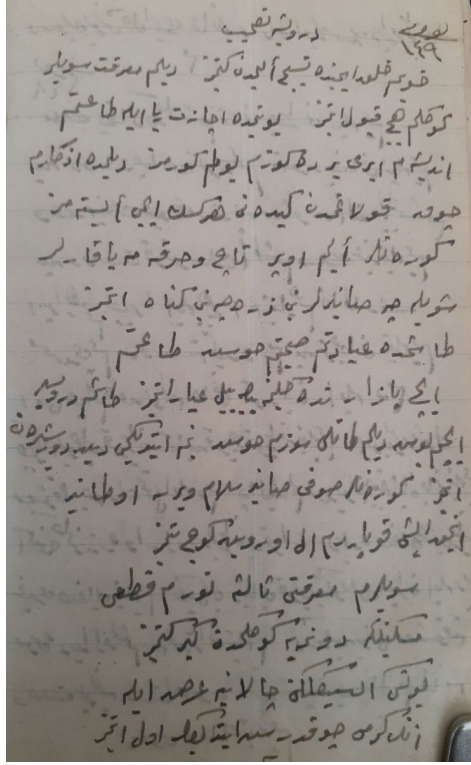
Taşım da ibadetim sohbetim hoş tâatim
İç bazarında gelicek biñ yıllık ayyâr itmez

Taşım derviş içim boş dilim tatlı sözüüm hoş
Benim itdiğimi din değşüren itmez

Görenler sofi sanır selam virür utanır
Ancak iş koyardım el uruban güç yetmez

Söylerim ma'rifeti sâlûslanuram katı
Miskinliğe dönmeye gönlümden kibir gitmez

Yûnus eksikliğini Çalabına arz eyle
Anıñ keremi çokdur sen itdiğin ol itmez
(No 149)

Fotoğraf 15: Mecmua'da 149 nolu şiir

Alevi Bektaşî şairlerin *zahit* olarak da adlandırdığı sofular; onlara göre irfansız, kaba, riyakâr, tevella ve teberradan habersiz, ham ruhlu olgunlaşmamış kimselerdir (Korkmaz, 1994: 382; Noyan, 1999: 130). Sofu, cennet zevklerini düşünerek ve onlara daha fazlasıyla kavuşmak için dünyadan yüz çevirmiş gibi görünen bir tiptir. Aslında göstermelik bir tutum içindedir ve bu durum onun aşağı bir mertebede olduğunu gösterir. Yunus'un şiirinde de sofunun dıştan derviş kılığına bürünmüş, ancak içte bu dünyanın nimetlerinden geçememiş bir tipe karşılık geldiğini görüyoruz. Ayrıca derviş kılığında, ancak yola girememiş ve yola girse bile pişememiş dervişlerin de bu şiirde eleştirildiğini söylemek mümkündür.

Tevfik Otman Baba Mecmuası'ndan aldığımız aşağıdaki şiirde ise Yunus, dervişlik hallerinin ve dervişlik yolunda yürümenin zorluklarından bahsetmektedir. Yunus'a göre bu yolda dervişlere gülenler, onlarla alay edenler olduğu gibi dervişliği güçleştiren haller vardır. Yolu uzak, menzili çok, geçidi olmayan bu yolda yürümek zordur. Bu yolda ve meydana kalmak için âşık olmak, sâdik olmak ve mert olmak lazımdır.

Yâr yüregim yâr gör ki neler var
 Bu halk içinde bize güler var

Gülenler gülsün post onuñ olsun
 Dost bizim olsun nâdanlık bizi yerer var

Aşk ile bile girdik bu yola
 Gurbetlik ile bizi salar var

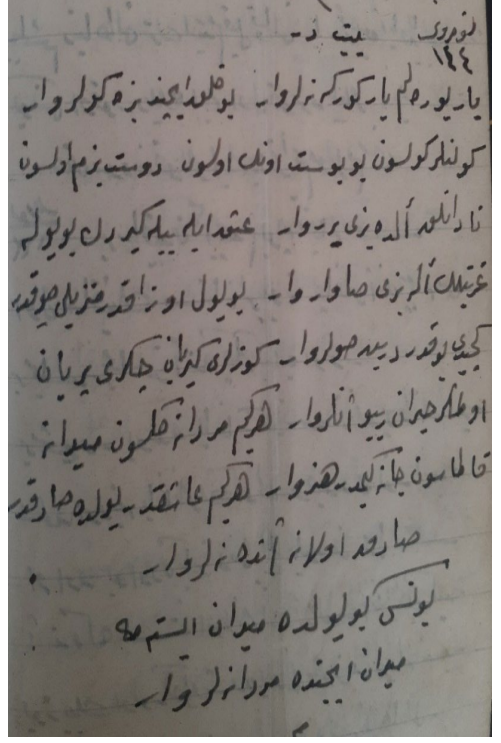
Bu yol uzaktır menzili çokdur
 Geçidi yokdur derin sular var

Gözleri giryân cigeri püryân
 Olmuşlar hayrân divâneler var

Her kim merdâne gelsün meydâne
 Kalmasun câna kimde hüner var

Her kim âşıkdır yolda sâdıkdır
 Sâdık olana anda neler var

Yûnus bu yolda meydân isteme
 Meydân içinde merdâneler var (No: 144)

Fotoğraf 16: Mecmu'a'da 144 nolu şiir

Alevi Bektaşî inanç esaslarında karşımıza çıkan “post”, “dost”, “aşk”, “yol”, “divane”, “meydan”, âşık”, “sadık” gibi tabirlerin kullanıldığı bu şiirdeki mesaj; girilen, girilmek istenen ve yürünen yolun zor olduğudur. Alevi Bektaşî şairleri de kendi yollarının girilmesi ve gidilmesi zor yollardan olduğunu dile getiren çok sayıda şiir söylemişlerdir. Başka bir ifade ile Yunus’tan bu yana kendi yaşam tarzlarını zor bulan zümreler ve bu düşüncüyü dile getiren onların şiirleri var olagelmıştır. Örneğin Bektaşîler, daha yola girerken bu durumu taliplerine net bir şekilde anlatmışlardır:

Sen Hakk-Muhammed-Ali yoluna, On İki İmam Efendilerimizin katarına ve pîrimiz Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli’nin tarikine girmeyi murat ediyorsun. Fakat bu yol güçtür. Ateşten gömlek, demirden leblebidir. Kıldan ince, kılıçtan keskindir. Erenler şöyle buyurmuşlardır: “Gelme, gelme. Dönme, dönme... Gelenin malı. Dönenin canı. (Turan, 2009: 438-439).

Yolun güçlüğünden bahseden Yunus’un Bektaşîler gibi çetin bir yolu olan zümrede karşılık bulması beklenen bir durumdur.

Mecmuada yer alan ve değerlendirme istediğimiz aşığıdaki şiir ise Yunus’un dervişlik üzerine söylediği bir şiiridir:

Dervişlik dir ki baña
Sen derviş olamazsıñ
Gel ne diyeyim saña
Sen derviş olamazsıñ

Derviş bağı baş gerek
Gözleri dolu yaş gerek
Koyundan yavaş gerek
Sen derviş olamazsıñ

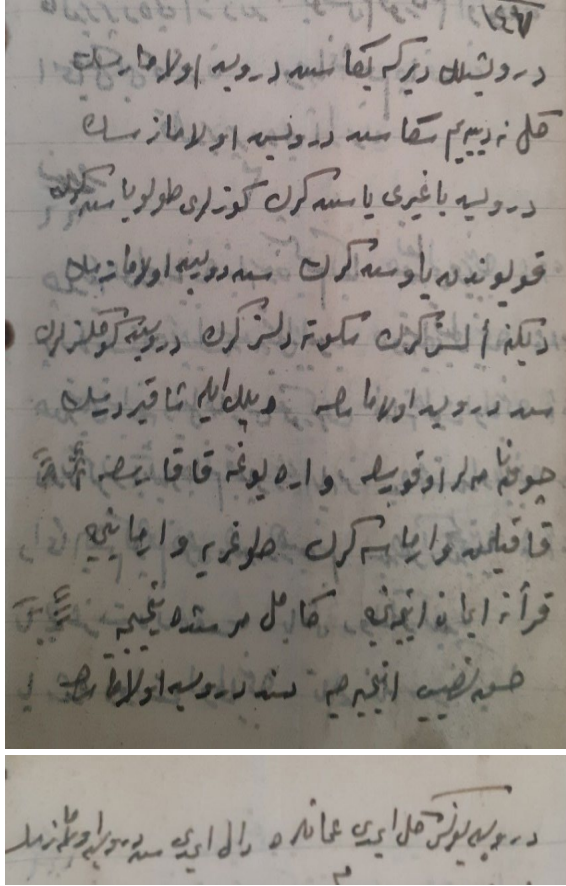
Dögene elsiz gerek
Sögene dilsiz gerek
Derviş gönülsüz gerek
Sen derviş olamazsıñ

Diliñ ile şakırsın
Çok nâmeler okursun
Vara yoga kakarsıñ
[Sen derviş olamazsıñ]

Dogruya varmayınca
Kâmil mürşide yetmeyince
Hak nasib etmeyince
Sen derviş olamazsıñ

Derviş Yûnus gel imdi
Ummânlara dal imdi
[Ummâna dalmayınca]

Sen derviş olamazsıñ (No: 147)

Fotoğraf 17: Mecmua'da 147 nolu şiir

Dervişin çilekeş, dövene elsiz, sögene dilsiz olması gerektiğini söyleyen Yunus'un bu şiiri pek çok tarikat ve zümrede karşımıza çıkan nutuk türündeki şiirlerin bir örneğidir. Yunus Emre şiirlerinde sık sık karşımıza çıkan dervişlik halleri ve dervişin özellikleri, Anadolu'daki diğer mutasavvıf şairlerce de asırlar içinde işlenegelmiştir. Onun dervişlik üzerine söylediği mısralar, dervişlik eğitimlerinde kullanılmış, dolayısıyla bu kültürün oluşmasında Yunus tesir bırakmıştır. Derviş teriminin kullanıldığı tarikatlardan olan Bektaşilikte derviş, Allah'tan başka kimseye ihtiyacı olmayan kişiyi karşılar. Yolun aslını dervişlik temsil eder. Babalık, halifebabalık, dedebabalık gibi makamlar, dervişliğe bağlı hizmet kollarıdır. Hacı Bektaş Veli derviş için "Yüce Allah'ın sıfatlarında baki kalabilmek için kendi sıfatlarından arınmalı, kendi kişiliğinde (zat) ve bütün görüntülerinde Allah'ın görüntülerini gözlemleyebilmek için benlik ağacını kökünden sökmelidir." demiştir

(Bardakçı, 2005: 55). Hacı Bektaş Veli'ye göre dervişler şahtır, dervişlere riyazet ve zikir yaraşır. Zikirsiz derviş yapraksız ağaçtır. Bilginlere ilim, dervişlere velayet gereklidir. Dervişlik, sabrın, hoşgörünün, benlikten sıyrılmamanın, davranışlarında dengeli olmanın timsalidir (Gümüsoğlu ve Yıldırım, 2006: 28). Bektaşilikte, tarikata giriş yapmış muhiplerden derviş olmak isteyenlerden ikrar alınır. Kendisine Bektaşî tacı giydirilen derviş, tekkede bir görevi üstlenir (Gölpınarlı, 1997: 269). Dervişin bilgi sahibi olması, asi olmaması, nefesine uymaması, can gözünün açık olması, tamah etmemesi, dünyadan el çekmiş olması istenir (Özmen, 1995: 553). Hatta Yunus Emre, dervişlerin deli olduklarını, aşktan anlamayanların onlara güleceğini söylemiştir:

“Dervîş olan kişiler deli olagan olur

Aşk neydiğin bilmeyen ana gülegen olur” (Tatçı, 2012b: 220).

Bektaşî tarikatında dervişlik kademesine ulaşmak isteyen talip, öncelikle âşıklık makamından yola giriş yapmalıdır. Bektaşîliğe alındıktan sonra âşığın mürşidi, talibin yola uygun birisi olduğuna karar verirse ikinci bir cemle derviş yapılıır (Gümüsoğlu ve Yıldırım, 2006: 33). Dervişler, tarikatın tacını giyip tekkelerde babaların hizmetine bakarlar. Hatta bir derviş, bu makama erişebilmek için tekkede uzun yıllar kalarak hizmet etmek zorunda kalabilir (Birge, 1991: 184). Yunus başta olmak üzere yolun ulularının dervişlik üzerine söyledikleri şiirler, özellikle Bektaşîlik için önemlidir, çünkü yola giren talibin öğrenmesi ve pişmesi için bu şiirlere ve bilgilere ihtiyacı vardır.

5. Sonuç

Yunus Emre şiirlerinin özellikle öz açısından etkilediği Alevi Bektaşî şiirinde Yunus'un yerini tespit etmeye yarayan yazılı kaynaklar arasında Bektaşî mecmuaları ve cönkleri öne çıkmaktadır. Mecmualara kaydedilen bu şiirler muhtemelen Bektaşî ayinlerinde ve meclislerinde bestelenerek ilahî şeklinde icra edilmekteydi. Alevi kültür ortamında ise Yunus Emre şiirleri kamberlerin ve zâkirlerin repertuarına girebilecek kadar sözlü kültürde aktarılma imkânı bulamamıştır. Kızılbaş zümrelerde Yunus'un şiirleri olduğu gibi değil, öz itibarıyla yaşatılmıştır. Bu yaşatma ve sürdürme durumunun tarihsel süreçte Alevi Bektaşî kültür ortamında ne şekilde geliştiğini bize aktaran son derece az yazılı kaynak bulunduğundan mecmualar ve cönkler, bu noktada önemli bir konuma sahiptir. 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın ilk yarısında yaşadığımız düşündüğümüz Tefik Otman Baba Mecmuası Alevi Bektaşî zümrelerinin Yunus şiirleriyle olan ilişkisini anlatmada önemli veriler sunmaktadır. Bir Bektaşî mecmuası olan bu kaynaktaki 541 Alevi Bektaşî şiirinin içinde 23 adet Yunus şiiri bulunmaktadır. Şiirlerin İstanbul'dan Balkanlara kadar geniş bir coğrafyada çoğunlukla Bektaşî tekkelerinde kaydedildiğini öğrendiğimiz mecmua, Yunus şiirlerinin son asırda Alevi Bektaşî muhitlerindeki durumunu başarılı bir şekilde yansıtmaktadır. *Tefik Otman Baba Mecmuası*'ndaki Yunus şiirlerinin ikisi Âşık Yunus'a, diğerleri ise Yunus, Derviş Yunus mahlaslarını kullanan Yunus Emre'ye aittir. Tefik Otman Baba'nın Mecmuasına aldığı Yunus şiirleri irdelendiğinde

bunların Alevilik ve Bektaşilik yolunun prensipleriyle örtüşen, bu yolun ayinlerine destek veren ve yolun izahını yapmaya katkı sağlayan şiirler olduğu görülmektedir. Mecmua'da Alevi Bektaşi şiirinde çok fazla ilgi gören ve bu zümreye mensup halk şairleri tarafından söylendiği büyük oranda kabul edilen şathiye türündeki şiirler dikkat çekicidir. Tefvîk Otman Baba, şathiye türündeki Yunus şiirlerinin yanına devriye olarak adlandırabileceğimiz şiirleri de eklemiştir. Vahdetten kopuşu, Allah ile bir zaman bir olmayı, bazı dervişlerin ene'l-hakk düşüncesine kapılmasını, göstermelik sofuluğu anlatan Yunus şiirleri de mecmuaya girmiştir. Kısacası *Tefvîk Otman Baba Mecmuası*'ndaki Yunus şiirleri, Yunus Emre'nin 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında Bektaşi çevrelerinde dikkate alındığını, diğer pek çok Alevi Bektaşi şairi gibi onun şiirlerinin de mecmualara kaydedilmeye devam edildiğini göstermektedir.

Kaynaklar

- Alptekin, Turan. (2012). "Alevi ve Bektaşi Edebiyatında Yunus Emre". *Yunus Emre*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 305-337.
- Bardakçı, Mehmet Necmettin. (2005). "Bir Tasavvuf Mektebi Olarak Bektaşilik". *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu I: Bildiriler ve Müzakereler*, Isparta.
- Birge, John Kingsley. (1991). *Bektaşilik Tarihi*. Çev. Reha Çamuroğlu. İstanbul: Ant Yayınları.
- Canpolat, Cemal. (2012). *Osmanlı'nın Manevi Temelini Oluşturan Gerçek Dervişler-Babalar ve Bektaşi Dergâhları*. İstanbul: Markiz Yayınları.
- Faroqhi, Suraiya. (2003). *Anadolu'da Bektaşilik*. Çev. Nasuh Barın. İstanbul: Simurg.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. (1968). "Halk Edebiyatımızda Zümre Edebiyatları". *Türk Dili Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı*, XIX (207), 357-375.
- . (1997). *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Tic. A.Ş.
- . (2008). "Halk Edebiyatımızda Zümre Edebiyatları". *Tasavvuf Kitabı*. İstanbul: Kitabevi, 329-351.
- . (2017). *Alevi Bektaşi Nefesleri*. İnkılâp Kitabevi. İstanbul.
- Gümüüşoğlu, Dursun ve Rıza Yıldırım. (2006). *Bektaşi Erkânâmesi 1313 Tarihli Bir Erkânâme Metni*. İstanbul: Horasan Yayınları.
- Korkmaz, Esat. (1994). *Ansiklopedik Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ant Yayınları.
- Köprülü, Fuad. (1981). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

- . (2004). *Saz Şâirleri I-IV*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mélikoff, Irène. (2008). *destan'dan masal'a Türkoloji Yolculuklarım*, Çev. Turan Alptekin, İstanbul: Demos Yayınları.
- . (2009). *Uyur İdik Uyardılar: Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*. Çev. Turan Alptekin, İstanbul: Demos Yayınları.
- Noyan, Bedri. (1999). *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*. II. Cilt, Ankara: Ardıç Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (2012). “Yunus Emre: 13.14. Yüzyıllar Arasında “Bir Garip Derviş-i Kalender-reviş” Yahut Önce Kendi Zaman ve Zemininin İnsanı”, *Yunus Emre*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 183-198.
- Ögel, Bahaeddin. (2010). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve açıklamaları ile destanlar)*. I. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özkırımlı, Atilla. (1985) *Alevilik-Bektaşilik ve Edebiyatı İnceleme Antoloji*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Özmen, İsmail. (1995). *Alevi Bektaşi Şiirleri Antolojisi (17.-18. Yüzyıl)*. Cilt III, Ankara: Saypa Yayınları.
- Öztelli, Cahit. (1997). *Bektaşi Gülleri*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Tatçı, Mustafa. (1990a). *Yunus Emre Divânı I İnceleme*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- . (1990b). *Yunus Emre Divânı II Tenkitli Metin*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Turan, Metin. (2009). “Alevi ve Bektaşi Kültüründe Âşıklar ve Nefesler”, *Geçmişten Günümüze Alevi Bektaşi Kültürü*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 430-443.
- Ülkütaşır, M. Şakir. (1975). “Bektaşi Edebiyatının Niteliği ve Nazım Türleri”, *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı Belleten 1974*, Ankara: Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 10, 189-202.

